

טלי לאור

דפנה גן

המרכז למחקר ויישום קיימות
בחינוך, מכללת סמינר הקיבוצים

אילנה אבישר

מכללת סמינר הקיבוצים

ציטוט מומלץ

לאור ט, גן ד ואבישר א. 2018.
פעילים סביבתיים בישראל – מה
מניע אותם? אקולוגיה וסביבה 9(1):
58–64.

הפגנת סטודנטים הפעילים במגמה ירוקה לקראת דיוני הוועדה הארצית לתכנון ובנייה על תכנית ספדיה להרחבת שטח ירושלים אל תוך היער ממערב לה | צילום: איל מורג ©

פעילים סביבתיים בישראל – מה מניע אותם?

4 במאי, 2018

גיליון אביב 2018 / כרך 9(1)

[חזית המחקר](#)

תקציר

ברחבי העולם ובישראל קיים קושי לגייס אנשים לפעילות סביבתית. לפיכך, חשוב לבחון מה מניע אנשים לאקטיביזם סביבתי. מחקר איכותי זה בחן מניעים של פעילים סביבתיים, והשתתפו בו 15 פעילים המייצגים מגזרים שונים ומגוון תרבותי בישראל. מן הממצאים עולים (א) מניעים אישיים הכוללים: חוויות ילדות, חיבור אישי למקום, השכלה וחינוך, יכולת להנהיג ותפיסת עולם ו-(ב) מניעים חברתיים, הכוללים קבוצות וארגונים סביבתיים שהפעילים משתייכים אליהם. הממצאים נותחו באופן אינדוקטיבי. התמות שעלו מתוך ממצאי המחקר תואמות את מודל האקולוגיה האנושית של ברונונברנר. למרות השוני שקיים בין מגזרים שונים בחברה הישראלית, נמצא שפעילים סביבתיים בישראל מושפעים מאינטראקציות חברתיות ישירות ועקיפות המתקיימות בין מספר רמות ובתוכן: רמת המיקרו – משפחה וחברים קרובים; רמת המזו – התארגנויות מקומיות; רמת האקסו – אינטראקציות בין קבוצות, הרמה הכרונולוגית הבין-דורית – אהבה לטבע ולארץ. עם זאת, משתתפי המחקר לא ציינו שהושפעו מרמת המקור שכוללת מדיניות ממשלתית וציבורית. המחקר עשוי לשפוך אור על האופן הרצוי לעידוד מעורבות סביבתית של האזרחים ושל המערכת השלטונית בישראל.

מבוא

המשבר הסביבתי מציב בפנינו כחברה אתגרים רבים, ועל כן נחוץ שינוי שאיננו טכנולוגי בלבד, אלא שינוי שהוא גם ובעיקר תפיסתי, שיניע אנשים לפעולה [27]. בעולם ובישראל קשה לגרום לאנשים לפעול למען הסביבה באופן שיתרום לשיפור מצבה. לכן, חשוב לבחון אילו גורמים עשויים להניע אזרחים לפעילות סביבתית. על פי התיאוריה של ערכים-אמונות-נורמות (Values-Beliefs-Norms), אקטיביזם סביבתי מונע מהגורמים הבאים: (א) **ערכים** סביבתיים הקשורים לערכים ביוספריים, אלטרואיסטיים ואגואיסטיים; (ב) **אמונות** שקיימת השפעה מזיקה של האדם על הסביבה ושיש לשנות את המצב; (ג) **נורמות** שמתייחסות אל ההכרח שבעשייה סביבתית [32]. מערכות חברתיות שפותחו מודעות לגורמים המעודדים פעילות סביבתית, עשויות לספק את המצע המתאים להנעת אקטיביזם וכך לקדם נושאים סביבתיים ברמה המקומית והגלובלית [19, 21, 26, 28]. אקטיביזם הוא מעורבות של יחידים בפעולה קולקטיבית החותרת לשינוי חברתי, שנעשית בדרך פוליטית או חברתית. פעולה זו עשויה לנבוע מרצון ליצור חברה טובה יותר או מתחושות של התמרמרות וקיפוח [14, 19]. לפי הגדרה זו, התנהגות פרו-סביבתית השומרת על הסביבה מפני הרס, הופכת לאקטיביזם סביבתי רק כאשר האקטיביסטים הסביבתיים פועלים יחד, כדי ליצור שינויים שעשויים להשפיע על החברה [12, 32].

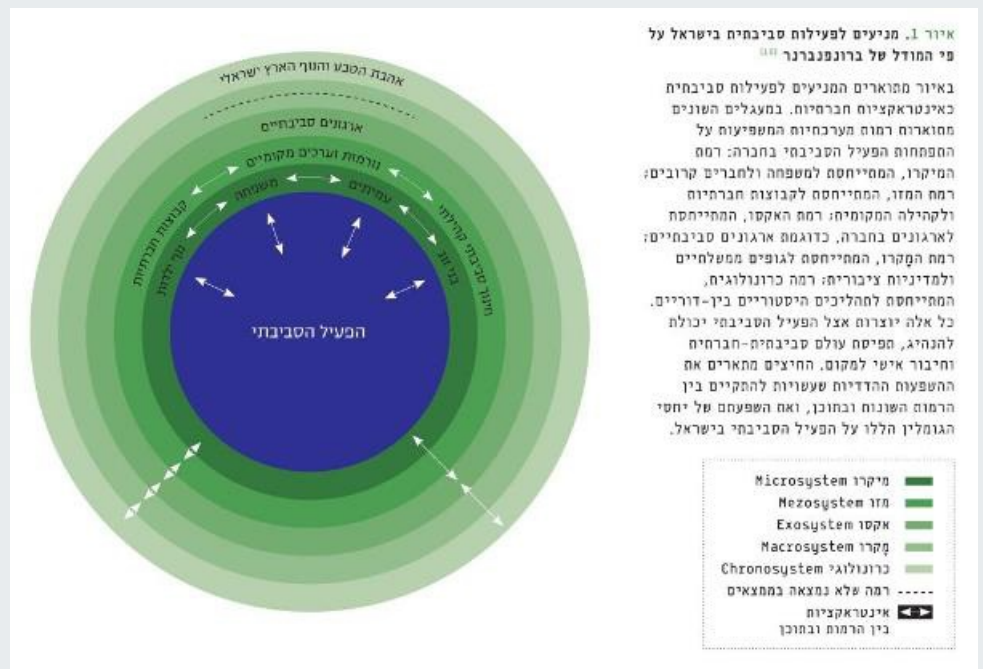
אף על פי שנערכו מחקרים בעולם על פעילים סביבתיים [7, 12, 13, 16], בישראל נושא זה טרם נחקר דיו. במאמר סקירה נבחנו מחקרים שבחנו את פעולתם של פעילים סביבתיים המשתייכים לאוכלוסיות הומוגניות. נמצא כי אוכלוסיות בעלות מאפיינים כלכליים-חברתיים גבוהים מונעות בדרך כלל מקשר חיובי לטבע ומרצון לפעול לשמירתו. לעומתן, אוכלוסיות מוחלשות מונעות מעולות שנגרמו להן עקב פגיעה בסביבתן הקרובה, והן פועלות מתוך העצמה אישית [11]. החידוש במחקר שלפניכם הוא בבחינת מגוון פעילים ופעילות מתרבויות שונות שנבחנו במדינה אחת: ערבים, יהודים, חרדים וחילונים. הגיוון שקיים בחברה הישראלית מתבטא במהלך המחקר, מקנה תמונה רחבה על האקטיביזם הסביבתי בישראל, ועשוי להעשיר את המחקר בתחום זה, בעיקר לנוכח התגברותן של תנועות הגירה ויצירת חברות רב-תרבותיות בעולם. במחקר נבחן סיפורם של פעילים סביבתיים ממגוון תרבויות בישראל, ומטרתו לאפיין גורמים אישיים, חברתיים, חינוכיים, תרבותיים ופוליטיים, שהשפיעו על תפיסת עולמם והניעו אותם לפעולה. בהתאם לכך, שאלות המחקר היו: מה מניע פעילים סביבתיים בישראל? האם המניעים משתנים בהתאם למאפיינים התרבותיים של הפעילים הסביבתיים?

מניעים לאקטיביזם סביבתי

המניעים שעשויים לעודד פעילות סביבתית עשויים להיות אישיים וחברתיים. **מניעים אישיים:** (א) תמיכה של בני משפחה וחוויות מהילדות שעשויות לפתח אחריות לחברה ולטבע [7, 13, 15]; (ב) השכלה וחינוך המקנים מוטיבציה לפעילות ארוכת טווח [4, 16]; (ג) תכונות מנהיגות: כישורי ניהול, ביטחון עצמי, שאפתנות, תשוקה להוביל ולהשפיע על אחרים, כריזמה ויוזמה [16, 19]; (ד) תפיסת עולם סביבתית-חברתית המונעת מאהבה לטבע, מרצון לשמור עליו ועל הסביבה [16, 23] ומרצון לשמור על צדק סביבתי [1]; (ה) חיבור למקום שיוצר זיקה, השתייכות ורצון לפעול [13, 15]. **מניעים חברתיים:** (א) קבוצות ועמיתים המעודדים פעילות סביבתית ומפתחים תחושה שהם מסוגלים ליצור שינוי [21]; (ב) השפעות פוליטיות שבאות לידי ביטוי בערכים ובנורמות חברתיות [13]. המוגדרים כעקרונות מנחים שנתפסים כחשובים לאדם ולחברה [31]. כאשר רבים מקיימים פעילות סביבתית כלשהי, היא נעשית נורמה חברתית שעשויה להניע עוד אנשים לקיימה [16]. המניעים האישיים והחברתיים יוצרים מעגלי השפעה על הפעיל, שהולכים ומתרחבים, החל במעגל האישי-משפחתי ועד למעגלים קהילתיים-חברתיים ברמה מקומית, ארצית ועולמית. כך נוצר מכלול של מניעים שקשורים זה לזה ויוצרים אינטראקציות בינם לבין עצמם. מודל האקולוגיה האנושית של ברונפנברגר [9, 22] (המפורט בהמשך) עשוי להסביר את האינטראקציות ההדדיות הללו.

אקולוגיה אנושית והמודל של ברונפנברגר

פעילות סביבתית הנובעת ממניעים אישיים וחברתיים, צומחת ברמה האישית מתוך יחסי גומלין בין האדם ובין הסביבה המיידית והרחוקה [9, 22]. האדם מושפע מהתרבות הסובבת אותו דרך סיפורים, זיכרונות, ערכים ומוסדות המשותפים לקבוצת אנשים [24]. אנשים החיים במרחב תרבותי משותף יוצרים אינטראקציות חברתיות, ובמהלכן הם משנים את הסביבה ומקיימים אקולוגיה אנושית [9, 22]. המודל של ברונפנברגר (**איור 1**) [9, 22] מאפיין אינטראקציות חברתיות המשפיעות על תהליכי התפתחות משותפים של סביבה וחברה, שנעשות בחמש רמות שונות: (א) מיקרו, הכוללת אנשים קרובים כגון בני משפחה, עמיתים, מורים ובני זוג; (ב) מזו, הכוללת התארגנויות מקומיות; (ג) אקסו, הכוללת קהילות שונות בחברה; (ד) מקרו, הכוללת מדיניות ציבורית; (ה) כרונולוגית-בין-דורית, המושפעת מתהליכים היסטוריים ותרבותיים. פעיל סביבתי מתפתח או לא מתפתח בהתאם לאינטראקציות חברתיות המתקיימות בין הרמות השונות.

איור 1

מניעים לפעילות סביבתית בישראל על פי המודל של ברונפנברגר [10]

באיור מתוארים המניעים לפעילות סביבתית כאינטראקציות חברתיות. במעגלים השונים מתוארות רמות מערכיות המשפיעות על התפתחות הפעיל הסביבתי בחברה: רמת המיקרו, המתייחסת למשפחה ולחברים קרובים; רמת המזו, המתייחסת לקבוצות חברתיות ולקהילה המקומית; רמת האקסו, המתייחסת לארגונים בחברה, כדוגמת ארגונים סביבתיים; רמת המקרו, המתייחסת לגופים ממלכתיים ולמדיניות ציבורית; רמה כרונולוגית, המתייחסת לתהליכים היסטוריים בין-דוריים. כל אלה יוצרות אצל הפעיל הסביבתי יכולת להנהיג, תפיסת עולם סביבתית-חברתית וחיבור אישי למקום. החיצים מתארים את ההשפעות ההדדיות שעשויות להתקיים בין הרמות השונות ובתוכן, ואת השפעתם של יחסי הגומלין הללו על הפעיל הסביבתי בישראל.

שיטות

לשיטות המחקר ראו [נספח 1](#), ובו את [נספח 2](#) (קריטריונים לבחירת פעילים סביבתיים).

תוצאות

משתתפי המחקר העידו על גורמים שעשויים להניע פעילות סביבתית. הגורמים כללו מניעים אישיים רבים – חוויות מהילדות, חיבור אישי למקום, חינוך והשכלה, תכונות מנהיגותיות ותפיסת עולם המשלבת בין סביבה לחברה, ומעט מניעים חברתיים – קבוצה ועמיתים, הקשורים לתרבות הישראלית ([טבלה 1](#)).

טבלה 1. מניעים אישיים ומניעים חברתיים – ציטוטים מרכזיים

מניעים אישיים	מניעים חברתיים
חוויית מהילדות (11 משתתפים)	חיבור אישי למקום (7 משתתפים)
ההורים שלי... [נטעו בן] אהבה לטבע (אביגיל)	אני עד היום מאוד אוהב את הגב (אלי)
אהבתי לטייל... בכל שבת שנייה היינו יוצאים לטייל (דוד)	אני בעיקר מחובר לעיר ולעירונות (משה)
הייתי הולכים לים... [סבא היה] אוסף את כל הכלוכים (משה)	הנחף המדהים הזה... המרחבים שהם בשבילי מקום שאני מתחברת אליו (נעמה)
אני חושבת שאבי הצמיח את השורשים של האקטיביזם שלי (נעמה)	אני ערני, נולדתי בעיר, ואני אוהב את העיר (עובדיה)
הרעיון שהאדם הוא חלק מהסביבה והטבע... הוא משהו שולדתי איתו והעברתי אותו גם הלאה (צילה)	עניין אותי להגות מהלך בתוך הקהילה שאני גרה בה (צילה)
כל החיים שלי הובילו לשם [אקטיביזם] סביבתי. הדרכה בבית ספר שדה... לימודים (נעמה)	אם אני מאמין בחשיבה, אז אני אעשה אותו ער הסוף (משה)
אני מועל [בסביבה] כדי שיהיה פחות סבל לאנשים (שאול)	הצלחתי ליצור אמון (אביגיל)
יש אינטרסים חברתיים... מישוה מרוויח מבטיות סביבתיות (דוד)	אין דבר העומד בפני הרצון (דנה)
שני הצדדים [עריבים ויהודים] סובלים ממניעה סביבתית (סלמה)	אני שידן לאנשים שמזהים שצריך שינוי (יצחק)
התפיסה הסביבתית... זה משהו שיוצא נגד כוחניות, נגד יצואן (עובדיה)	אני אוהבת לחום (עדנה)
אני חלק ממשוה... כולם איתך ב...מסע. [יש] זה כוח אדיר (עובדיה)	ואז הבנתי שיש מה בעיה... בחזית הסביבתית-חברתית אין מספיק [אנשים] (עדוין)
הנכח הזה של הבריח - זה הלב של החינוך הסביבתי (נעמה)	זה משהו שיוצא נגד כוחניות, נגד יצואן (עובדיה)
יש משהו בכוח של קבוצה. זה דריב אדיר לנלות שאתה... (סלמה)	אני חלק ממשוה... כולם איתך ב...מסע. [יש] זה כוח אדיר (עובדיה)

טבלה 1

מניעים אישיים ומניעים חברתיים – ציטוטים מרכזיים

מניעים אישיים

חוויית מהילדות – 11 פעילים ציינו חוויות בסביבת ילדותם או פעילות בטבע עם בני משפחתם, שעיצבו תחושות של אהבה ואכפתיות לסביבה ופיתחו מיומנויות הנדרשות לפעילות סביבתית. הוריהם השכילו לתווך עבורם את הטבע בדרך שעוררה בהם אכפתיות ותחושה שהם מסוגלים להשפיע על הסביבה.

ממצאים אלה מחזקים מחקרים אחרים [15,13], שהראו שהאופן שהילד קולט ומעבד את המידע מהסביבה, מושפע מדמות משמעותית המתוכנת עבורו חוויות שעבר, ומשפיעה על תפיסת עולמו הסביבתית. עם זאת, חלק מהמשתתפים במחקר זה, בניגוד למחקרים מרכזיים בעולם [11] לא חוו חוויות ילדות בטבע, ולא גדלו עם הורים אקטיביסטים, ואף על פי כן נעשו פעילים סביבתיים, שאופיינו בחיבור אישי למקום.

חיבור אישי למקום – 7 פעילים הביעו אהבה למקום מגוריהם, שהובילה אותם לפעול למענו. חיבור אישי למקום, החובר למניעים נוספים, סייע לקידום פעילותם.

מחקרים שונים מראים ששמירה על איכות הסביבה צומחת מתוך התרבות, מתוך סיפורים וזיכרונות משותפים של אנשים החולקים זהות מקומית [24]. פיתוח זהות מקומית על פי ממצאי מחקר זה, עשוי להתרחש גם בזמן קצר יחסית, בקרב אנשים שלא נולדו במקום, אם הם נוקטים פעולה לחיזוק זיקה למקום. לממצא זה קיימת חשיבות במדינת ישראל, המאופיינת באוכלוסייה של מהגרים.

חינוך והשכלה – 13 מהמשתתפים תיארו כיצד חינוך והשכלה בתנועות נוער, בארגונים סביבתיים ובתוכניות ייחודיות המתקיימות במסגרות להשכלה גבוהה, הניעו אותם לפעילות סביבתית. החינוך העצים אותם, פיתח סולם ערכים סביבתי-חברתי, והצמיח אידיאולוגיה ומשמעות לחיים.

חינוך בלתי פורמלי במסגרות שונות עשוי לפתח תחושות שייכות לקהילה ולעצב תפיסות סביבתיות וחברתיות המקנות לגיטימציה לפעילות סביבתית [3]. הפעילים במחקר זה, כמו במחקרים אחרים [2], עברו שינוי בתפיסת עולמם הסביבתית-חברתית בעקבות השתתפות בתוכניות חינוכיות, שיצרו אצלם הבנה של תהליכים מקומיים וגלובליים.

3 משתתפים טענו שחינוך פורמלי אקדמי עשוי להקנות כלים וידע, לעודד אקטיביזם סביבתי ולהצמיח פעילים סביבתיים. מחקרים מראים כי ככל שסגל ההוראה תומך יותר בשינויים חברתיים ובדיאלוג עם סטודנטים, כך עשויות להתפתח יוזמות של סטודנטים המקדמות שינויים סביבתיים וחברתיים. מורים השותפים בדיאלוג ובתהליכי רפלקציה המעודדים חשיבה ביקורתית, עשויים לעודד אקטיביזם [17,2].

תכונות מנהיגות – 14 מהמשתתפים ציינו מאפייני אישיות המקנים להם יכולת להוביל שינויים חברתיים, ובהם אכפתיות ומעורבות, כריזמה ודבקות במטרה. אנשים העוסקים בפעילות סביבתית נוהגים להפגין מנהיגות, אכפתיות ודאגה סביבתית, וניתן לעודד ביטוי לתכונות אלה כבר מגיל צעיר ^[16].

תפיסת עולם המשלבת בין סביבה לחברה – 11 מהמשתתפים ציינו שהם פועלים מתוך תפיסת עולם חברתית-סביבתית, ונראה שהם רואים בפעילותם הסביבתית דרך לפתור בעיות חברתיות. סיפורם חושף בעיות חברתיות, כמו קיפוח, אפליה, כוחניות ועוולות חברתיות, ומעיד על עוצמת השפעתן של החלטות סביבתיות על החברה הישראלית. גישה זו לפתרון בעיות חברתיות באמצעות פעולה למען צדק חברתי וסביבתי נמצאה גם בקרב פעילים חברתיים אחרים בישראל ^[25].

מניעים חברתיים

קבוצה ועמיתים – 10 מהמשתתפים תיארו כיצד עמיתים וקבוצות חברתיות העצימו בהם מוקדי שליטה פנימיים ויצרו אצלם תחושה שהם מסוגלים לגרום שינוי. גם בספרות ^[20] מתוארים הגורמים שעשויים להוביל פעילים סביבתיים המשתייכים לקבוצה: תחושת שייכות, לגיטימציה לתפיסת עולם, העצמה הנותנת תחושה שניתן לשנות, ושותפות גורל למסע משותף.

פעילות נגד סלילת כביש חוצה ישראל. הכביש נסלל, אך מפעילויות כגון אלה צמחו דמויות מובילות בתנועה הסביבתית כיום / צילום: איל מורג ©

דיון ומסקנות

במחקר בחנו גורמים שעשויים להניע פעילים סביבתיים בישראל ממגזרים שונים וממגוון תרבויות. למרות השוני התרבותי בין

הפעילים השונים מעניין לציין שנמצאו מניעים משותפים. ממציא המחקר מצביעים על כך שהפעיל הסביבתי מושפע ממעגלים חברתיים וסביבתיים שונים, חלק מהם קרובים (חוויית מהלדות, קבוצות ועמיתים וחיבור למקום), וחלק רחוקים (חינוך והשכלה וארגונים סביבתיים). בין מעגלים אלה ובתוכם מתקיימים יחסי גומלין המעצבים את תפיסת עולמו של הפעיל הסביבתי, תורמים לפיתוח יכולותיו האישיות להנהיג ומניעים אותו לפעולה. ההנעה לפעולה המושפעת מאהבת הטבע של ההורים ומתפיסתם הסביבתית, נוצרת כבר בילדות, כאשר חוויות ילדות מפתחות אהבה לטבע וחיבור למקום. התפיסה הסביבתית של ההורים יכולה להשפיע על יצירת ערכים, אמונות ונורמות אצל ילדיהם, שעשויים להוביל לאקטיביזם^[32], והדבר עולה גם מתוך הראיונות שערכנו. החיבור למקום לבדו אינו מספיק להנעת הפעיל הסביבתי, ויש צורך במכלול של גורמים, בהם גם השתייכות לקבוצה ולארגון סביבתי המממן למודעות סביבתית בין-דורית ומעצים אותה^[12]. כפי שנמצא במחקרים אחרים^[12,11], הממצאים מצביעים על השפעות רבות יותר של המניעים האישיים מאשר של המניעים החברתיים. עם זאת, מחקר^[11] שמחקרים רבים נסקרו בו, הצביע על שוני במניעים בין אוכלוסיות שונות, בעוד שהמחקר שלנו מצביע על מניעים דומים של פעילים מתרבויות שונות.

חרנו לבחון את המניעים לפעולה שנמצאו במחקר זה ולדון בהם באמצעות מודל האקולוגיה האנושית של ברונופנברג^[22,9] (איור 1). על פי מודל זה, אינטראקציות חברתיות בין הרמות המערכתיות השונות (מיקרו, מזו, אקסו, מקרו והרמה הכרונולוגית) ובתוכן עשויות להניע תהליכים פנימיים שמאפשרים התפתחות של פעילים סביבתיים. משתתפי המחקר מתארים השפעות שעשויות לקדם פעילות סביבתית ברמות חברתיות שונות: ברמה המיקרו-מערכתית (בני משפחה וחברים קרובים, כולל חוויות מהלדות), ברמה המזו-מערכתית (מקומית-קהילתית, הכוללת קבוצות חברתיות וחינוך סביבתי), ברמה האקסו-מערכתית (ארגונים סביבתיים וקהילות שונות בחברה ומערכות חינוך והשכלה) וברמה הכרונולוגית הבין-דורית (אהבת הטבע והנוף). כל אלה יוצרים תהליכים שמתפתחים בפעיל הסביבתי וכוללים יכולת להנהיג, יצירת תפיסת עולם סביבתית-חברתית וחיבור אישי למקום. השימוש במודל של ברונופנברג מסייע לחשוף רמות מערכתיות ואינטראקציות שאינן קיימות במניעי הפעילים הסביבתיים.

האיור מראה שהפעילים הסביבתיים לא התייחסו למדיניות סביבתית כחלק ממדיניות ציבורית ברמה המיקרו-מערכתית, וזאת אף על פי שישנם חברי כנסת בודדים המקדמים פעילות מדינית סביבתית באמצעות שדולה סביבתית-חברתית^[20]. התעלמותם של הפעילים מהמדיניות הציבורית עשויה להצביע על הדומיננטיות הנמוכה שיש לנושאים הסביבתיים ברמה המיקרו-מערכתית. כאשר אין לנושאים הסביבתיים מפלגה ייצוגית המקדמת תפיסת עולם סביבתית-חברתית, וכאשר הם אינם מזוהים עם צד כלשהו במפה הפוליטית, הם נותרים חסרי ייצוג פוליטי הולם^[20]. בארה"ב מזוהים הנושאים הסביבתיים עם השמאל הדמוקרטי, ולכן הם זוכים להתייחסות מדינית נרחבת^[18]. ישראל היא מדינה נאו-ליברלית קפיטליסטית, שסוגיות של ביטחון עומדות בראש סדר היום הציבורי שלה. היא מדינה צעירה יחסית עם הרבה מגמות של פיתוח, כדוגמת בנייה, הקמת תשתיות, תעשייה ועוד, לעיתים על חשבון הסביבה. הסוגיות הסביבתיות נתפסות בה יותר כדילמות מקומיות, ופחות כדילמות מדיניות^[4].

חשיבותו של מחקר זה היא בהדגשת הפער הקיים בין הפעילות המקומית המקדמת פעילות סביבתית, לבין המדיניות הממשלתית שאיננה מספקת בנושא. היות שכך, נדרשת בישראל מדיניות ממשלתית שתעלה על סדר היום הציבורי את חשיבות המשבר הסביבתי ואת הצורך להתמודד עימו. מדיניות כזו יכולה להשפיע על התקשורת, התשתיות, החקיקה והחינוך הסביבתי, עשויה להוביל להתנהלות סביבתית בתחומי הכלכלה, החברה והחינוך, וכך עשויה לקדם נורמות סביבתיות בחברה הישראלית^[20,8].

מעניין לציין, שמשותפי המחקר לא הצביעו על מורים בבתי הספר שבו למדו, כמתווכים משמעותיים לפעילות סביבתית, וזאת בניגוד לממצאים במחקרים אחרים מן העולם^[30,19,7]. מתוך החוויות המשמעותיות שחוו הפעילים בקהילתם ומתוך החסך בחוויות מעצבות במערכת החינוך, ניתן להסיק שרצוי להפוך את המורים במדינת ישראל למתווכים סביבתיים משמעותיים בקהילתם, וכך לעודד התפתחות של תלמידים פעילים סביבתיים. כאשר מורים מעודדים תלמידים לפעול במקום מגוריהם ובקהילתם הקרובה, הם עשויים ליצור עבורם אינטראקציות חברתיות מעצימות ברמה המיקרו-מערכתית אישית וברמה המזו-מערכתית הקהילתית. תלמידים החווים חוויות מעצימות בקהילה, עשויים לפתח רצון לשמור על הסביבה האהובה עליהם גם בעתיד ולהוביל פעילות סביבתית^[19].

מחקר זה מורה על אינטראקציות חברתיות הנדרשות לקדם פעילות סביבתית-חברתית בישראל: מן המחקר ניתן להסיק שקידום פעילות זו צריך להתבצע בכל רמות ההשפעה והאינטראקציות. ניתן לחזק את הפעילים, להגדיל את מספרם, ובזמן להעצים את הפעילות בכללותה, כך שתשפיע על מקבלי ההחלטות ברמת המדיניות המקומית והארצית. אינטראקציות שנוגעות בכל מעגלי ההשפעה יכולות לקדם את הפעילות הסביבתית-חברתית. כלומר, לא מספיק לפעול ברמה אחת, כפי שעולה מפעילותם של המראיינים במחקר זה, אלא נדרש מכלול של גורמים שישפיעו על קידום הפעילות הסביבתית-חברתית. יתרה מכך, אינטראקציות בין גורמים אלה עשויות לקדם תהליכים פוליטיים שיכולים לבוא לידי ביטוי בנושאים חברתיים^[13] שסייעו ביצירת השינוי. פיתוח פעילים סביבתיים צריך להתבצע דרך קורסים ייעודיים בארגונים סביבתיים, במסגרות להשכלה גבוהה, בארגונים ממשלתיים וברשויות מקומיות. לצד זאת יש לקדם הסברה וחינוך רציף ובין-דורי המשתלב בנושאים חברתיים מקומיים המדגישים את חשיבות הפעילות הסביבתית^[32,31,13], וכן לתמוך בארגונים סביבתיים ובהתאגדויות מקומיות. כמו כן, יש לקדם חקיקת חוקים וקביעת מדיניות שיסייעו ביצירת השינוי. המניעים שהוצגו במאמר אינם משקפים את התמונה השלמה

של המחקר, שנבחנו בו גם הגורמים המעכבים יציאה לפעילות סביבתית ודרכי הפעולה של פעילים סביבתיים^[4]. למרות מגבלות המחקר, שעסק במספר מצומצם של משתתפים, שרובם משכילים וכולם מעל גיל 30, יש בו הסתכלות רחבה ומורכבת, שכן הוא מתבסס על מגוון תרבויות, ומכאן נובעת תרומתו לספרות המחקרית בהקשר הסביבתי בישראל ובהקשר של חברות רב-תרבותיות בעולם. המחקר עשוי ללמדנו על תהליכים פוליטיים וחברתיים שעשויים להניע את התנועה הסביבתית בישראל ובעולם.

מקורות

1. גוטקובסקי נ. 2016. מתי ידרוש העם צדק סביבתי? תובנות מהוראה סביבתית-חברתית. בתוך: אבישר א (עורכת). אתגר הקיימות חינוך ואחריות חברתית-סביבתית. הקיבוץ המאוחד.
2. דוניץ ד. 2016. חינוך טרנספורמטיבי וקיימות: נתיבים ואפשרויות. בתוך: אבישר א (עורכת). אתגר הקיימות חינוך ואחריות חברתית-סביבתית. הקיבוץ המאוחד.
3. יעבץ ב, גולדמן ד ופאר ש. 2016. עוגנים לקיימות בתנועות הנוער: ניתוח תפיסות של מנהיגי תנועות הנוער. בתוך: אבישר א (עורכת). אתגר הקיימות חינוך ואחריות חברתית סביבתית. הקיבוץ המאוחד.
4. לאור ט. 2017. סיפורי חיים של פעילים סביבתיים בישראל: בחינת המניעים המעכבים ודרכי הפעולה (עבודת גמר לתואר מוסמך). המכללה לחינוך לטכנולוגיה ולאומנויות, סמינר הקיבוצים.
5. ליבליך ע, משיח ר וזילבר ת. 2010. בין השלם לחלקיו ובין תוכן לצורה. בתוך: קסן ל וקרומר- נבו מ (עורכות). ניתוח נתונים במחקר איכותני. באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
6. שקדי א. 2003. מילים המנסות לגעת מחקר איכותני – תאוריה ויישום. הוצאת רמות, אוניברסיטת תל-אביב.
7. Almers E. 2013. Pathways to action competence for sustainability: Six themes. *The Journal of Environmental Education* **44**: 116-127.
8. Brachya V. 2013. Toward sustainable development mainstreaming environment in Israel. In: Orenstein D, Tal A, and Miller C (Ed). *Between ruin and restoration an environmental history of Israel*. University of Pittsburg press.
9. Bronfenbrenner U. 1975. Reality and research in the ecology of human development. *Proceedings of the American Philosophical Society* **119**: 439-469.
10. Burrell G and Morgan G. 1994. *Sociological paradigms and organizational analysis*. London: Heinemann.
11. Ceaser D. 2014. Significant life experiences and environmental justice: Positionality and the significant of negative social environmental experiences. *Environmental Education Research* **21**: 205-220.
12. Chawla L. 1999. Life paths into effective environmental action. *The Journal of Environmental Education* **31**(1): 15-26.
13. Chawla L. 2007. Childhood experiences associated with care of the natural world: A theoretical framework for empirical results. *Children, Youth and Environment* **17**: 145-164.

14. Corning A and Myres J. 2002. Individual toward engagement in social action. *Political Psychology* **23**: 703-729.
15. Gibson EJ and Pick AD. 2000. Historical perspective and present day confrontations. Oxford: Oxford University Press.
16. Gifford R and Nilsson A. 2014. Personal and social factors that influence pro-environmental concern and behavior: A review. *International Journal of Psychology* **49**: 141-157.
17. Gullion J. 2004. Graduate student activists becoming "Activist Academics" (MA thesis). BC, Canada: Simon Fraser University.
18. Dunlap RE, Xiao AM, and McCright AM. 2001. Politics and environment in America: Partisan and ideological cleavages in public support for environmentalism. *Environmental Politics* **10**: 23-48.
19. Holman H. 2007. Awakening asocial conscience: Toward model of activist identity development (PhD dissertation). OK, USA: University of Oklahoma.
20. Karassin O. 2013. The battle of the "True Believers": Environmentalism in Israeli party politics. In: Orenstein D Tal A, and Miller C (Ed). Between ruin and restoration an environmental history of Israel. University of Pittsburg press.
21. Kitchell A, Kempton W, Holland D, and Tesch D. 2000. Identities and actions within environmental groups. *Human Ecology* **7**: 1-20.
22. Lerner RM. 2005. Urie Bronfenbrenner: Career contributions of the consummate developmental scientist. In: Bronfenbrenner U (Ed). Making human beings human: Bioecological perspectives on human development. CA, USA: Sage Publication.
23. Mihaylov NL and Perkins D. 2015. Local environmental grassroots activism: Contributions from environmental psychology, sociology and politics. *Behavioral Sciences* **5**: 121-153.
24. Nordstorm HK. 2008. Environmental education and multicultural education too close to be separate. *International Research in Geographical and Environmental Education* **17**: 131-145.
25. Orenstein DE and Silverman E. 2013. The future of the Israeli environmental movement is a major paradigm shift under way? In: Orenstein D, Tal A, and Miller C (Ed). Between ruin and restoration an environmental history of Israel. University of Pittsburg press.
26. Orr D. 2004. Earth in mind on education. Environment and the human prospect, 10th ed. Washington D.C.: Island press.
27. Orr DW, Stone MK, and Barlow Z. 2012. Ecological literacy: Educating our children for a sustainable world. San Francisco: Sierra Club Books.
28. Pallotta N. 2005. Becoming an animal rights activism. An exploration of cultural, socialization and identity transformation (PhD dissertation). Athens: University of

Georgia.

29. Seidman I. 2012. Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences. NY: Teachers college press.
 30. Sobel D. 2007. Climate change meets ecophobia. *Connect Magazine* **21**(2): 14-21.
 31. Steg L, Perlavicut G, Van der werff E, and Lurvic J. 2012. The significance of hedonic values to environmentally relevant attitudes, preferences, and actions. *Environment and Behavior* **46**: 1-30.
 32. Stern PC. 2000. New environmental theories: Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues* **56**(3): 407-424.
-

נספחים (זמינים באתר)

נספח 1-2

[להורדה](#)